

Welkom - Jaap

Graag wil ik jullie allemaal welkom heten op deze herdenking van Lineke.

Ik ben blij dat jullie er allemaal zijn en Lineke zou dat ook geweest zijn. Vorige week zei ze me nog dat ze het niet erg vond om dood te gaan, maar dat ze zo graag zou willen weten wie er allemaal zouden komen. Ze wilde aanvankelijk een begrafenis in een zeer kleine besloten kring ondermeer omdat ze bang was dat er weinig mensen zouden komen en die visioenen heeft ze tot op het laatst gehad, naar nu blijkt ten onrechte.

Alles wat er vandaag gebeurt is volgens haar eigen wensen behalve één: dat is deze grote foto. Ze was een bescheiden mens en hield niet van pracht en praal, zo ook niet bij haar begrafenis. Dat moge ook blijken uit deze eenvoudige kist die ze zelf heeft uitgezocht en ook heeft gezien en gecontroleerd of het de juiste was. Ik was degene die een grote foto wilde zodat iedereen haar nog een keer goed zou kunnen zien. De foto is drie weken geleden bij ons in de tuin gemaakt en het is één van de weinige waar ze zelf redelijk tevreden over was.

Lineke wilde graag alles onder controle houden en dat is haar tot op dit moment goed gelukt. Ze had controle over het leven ondanks alle beperkingen en heeft ook de regie gevoerd over haar einde. Vorig jaar rond de kerstdagen hebben we al gesproken met Dhr Doede Douma van Monuta. Controle heeft ze niet over uw en mijn emoties. Eerst stond er op de kaart dat u niet verdrietig zou mogen zijn, maar dat mag natuurlijk wel hoewel ze graag wilde dat de sfeer vandaag niet al te somber zou zijn. Er mag ook wel even gelachen worden als daar aanleiding toe is, bijvoorbeeld om de stopwoordjes ... dat schiet niet op.... die ze vaak gebruikte, nou op het laatst schoot ze zelf helemaal niet meer op.

De muziek die u gaat horen is ook haar eigen keus en een misschien een rare mengeling van klassiek, modern en Nederlands, maar hier (MP3 speler tonen) heeft ze met name het laatste half jaar veel naar geluisterd. We zijn begonnen met het Requiem van Mozart, die dat in 1791 componeerde in opdracht van Graaf Wallsegg voor zijn op jonge leeftijd overleden vrouw (dat heb ik Lineke overigens pas onlangs verteld). Hierna komt een stuk van Phil Collins getiteld Look through my eyes.... Waarmee ze wil vragen of jullie in gedachten eens door haar ogen zouden willen kijken om haar beslissing te kunnen respecteren.....

Daarna zal dominee Hans Katerberg een korte overdenking houden. Hij is weliswaar dominee, maar mocht van Lineke absoluut niet preken, hij zal daar zelf vast iets over zeggen. Lineke heeft met hem bijna een jaar gesprekken gevoerd, soms erg emotioneel en ze beschouwde hem als vertrouwenspersoon. Ik ben nog steeds erg blij dat onze goede vrienden Coen en Joke Bultje ons deze suggestie hebben gedaan en hebben bemiddeld. Coen zal na Hans Katerberg spreken nadat we geluisterd hebben na het Sanctus uit het Requiem.

Maar nu eerst Phil Collins.....

Overdenking – Hans Katerberg

Lieve mensen, het is waar wat Jaap heeft gezegd:
Lineke had aanvankelijk enige aarzeling bij een dominee als praatpaal.
Bij dominees dacht zij aan prekerigheid en daar hield ze niet van.
Maar toen ze haar aarzeling voorbij was en ik haar veel later voorstelde
om voor u vandaag een gedeelte te lezen uit een oeroud boek,
het boek van de Prediker, kon ze daar de humor wel van inzien.
Ik lees u uit Prediker, hoofdstuk 3.

Alles heeft zijn uur en ieder ding onder de hemel zijn tijd.
Er is een tijd om te baren en een tijd om te sterven,
een tijd om te planten en een tijd om het geplante uit te rukken,
een tijd om te doden en een tijd om te helen,
een tijd om af te breken en een tijd om op te bouwen,
een tijd om te wenen en een tijd om te lachen,
een tijd om te rouwklagen en een tijd om te dansen, (...)
een tijd om te omhelzen en een tijd om zich van omhelzen te onthouden,
een tijd om te zoeken en een tijd om te laten verloren gaan, (...)
een tijd om te zwijgen en een tijd om te spreken,
een tijd om te beminnen en een tijd om te haten,
een tijd van oorlog en een tijd van vrede.

Néém die tijd, lijkt de Prediker ons te willen zeggen.
Neem die tijd en benut de tijd die je is gegeven.
Neem, bij alles wat je overkomt, je tijd in eigen hand.
Jij bent de enige die baas is over jouw tijd,
over de goede én de kwade tijden.
Laat daarom in jouw tijd de dingen die moeten gebeuren, gebeuren.
Ga er niet omheen.

Veel mensen hebben daar geen boodschap aan.
Ze nemen de tijd niet om te wenen en om te lachen.
Ze proberen voortdurend tijd te winnen,
zien het liefst aan donkere tijden voorbij
en gunnen zichzelf geen tijd van rust.
De vraag: hoe vul ik mijn tijd op een zo zinvolle manier
wordt door velen tegenwoordig zo gesteld: hoe kan ik
in zo weinig mogelijk tijd zoveel mogelijk meemaken.
Maar de mooiste symfonie van Beethoven komt niet tot zijn recht
als ik hem achteloos, tijdens de afwas, in mijn cd-speler stop
en er niet even voor ga zitten, er de tijd niet voor neem.

De vraag: wat doe ik met mijn tijd, mijn levenstijd,
ook met de tijd waarin ik ziek ben, wordt urgent
als lichamelijke aftakeling en alleen maar achteruitgang
hand in hand gaan met steeds grotere afhankelijkheid.
Je moet grote moed hebben in die tijd de regie vast te houden
en je niet te laten meenemen door de ontwikkelingen.
Lineke had die grote moed.

Ze was een enorme regelaarster, altijd al geweest, vertelde ze.
Vroeger op school al: als de juf jarig was regelde Lineke van iedereen wat geld zodat er een cadeautje gekocht kon worden.
En ook later: Jaap en Elsbeth en vele anderen kunnen erover meepraten hoe er niets buiten haar om gebeurde en ook deze dag heeft ze zelf tot in de puntjes mee voorbereid.

Voor mensen die zo zijn aangelegd is het extra moeilijk niet meer de baas te zijn over je eigen lichaam, in tijd van ziekte.
En al bleef ze krachtig de regie voeren, over wat er moest gebeuren, het heeft haar ook emotioneel zwaar belast:
alle goedheid van Jaap en Elsbeth,
alle liefdevolle nabijheid van Aly en alle waardevolle zorg van Ans, Anneke en Dirkje en van Gé en al die anderen van de thuiszorg.
Het is immers altijd beter te geven dan te ontvangen.

Lineke heeft het aangedurfd de regie in handen te nemen over haar allerlaatste tijd: haar tijd van sterven.
Daaruit blijkt haar grote kracht: velen schrikken dáárvor immers terug.
Lineke wilde iets van haar menselijke vrijheid bewaren en ze zag het aankomen dat daarvan op termijn niets over bleef.
Lineke wilde haar menselijke waardigheid bewaren en ze vreesde het ergste, niet geheel ten onrechte.
Lineke wilde vrijheid van leven, niet alleen voor zichzelf, maar ook voor Jaap en Elsbeth, en haar vriendinnen om haar heen.
Lineke nam haar tijd van leven én haar tijd van sterven serieus.
En ik zie in gedachten de aloude Prediker instemmend knikken.
Láát je niet leven, maar leef, want ook je tijd van sterven is levenstijd.

Het viel haar op sommige momenten zwaar, die laatste tijd.
Niet alleen nam zij zelf afscheid van het leven,
-dat was nog het makkelijkst,
maar er moest ook afscheid genomen worden van zoveel dierbare medemensen.
Als er behalve ziek zijn al een tijd was die ze het liefst niet zou hebben gekend, dan was het haar tijd van afscheid nemen.
En hoewel ze uiterlijk erg rationeel bleef, wíldte blijven, heeft ze uiteindelijk toch ook tijd voor haar tranen genomen, en die veelal in stilte of met haar naasten volop doorleefd.
Gelukkig maar, want wie zijn tranen, zijn kwetsbaarheid blijft verbergen heeft grote moeite zichzelf en zijn geliefden los te laten.

Onder andere daarover hebben we veel samen gesproken.
Niet zozeer als dominee met gemeentelid, maar van mens tot mens.
Het waren intensieve gesprekken, soms.
Maar de vrijheid en openhartigheid waarmee ze sprak en de humor waarmee ze zichzelf relativeerde, maakten dat ik nooit een zwaar gevoel kreeg, integendeel:

ik ging bijna altijd lichter weer naar huis dan ik was gekomen.

Toen is Lineke overleden. Over haar lijden heen getild, betekend dat.
Op haar tijd en op haar manier, in alle zorgvuldigheid.

Ze is gegaan, vóórdat het allemaal onhoudbaar werd
en vóórdat haar leven mensonwaardig werd.
En alleen zij kon en mocht die beslissing nemen.
En ik ben blij dat ik haar daarin mocht steunen,
ook en juist vanuit mijn eigen geloofsovertuiging.

Er is maar weinig gesproken over de tijd ná de laatste tijd,
ook wel de eeuwigheid genoemd.
Ze was er niet zoveel mee bezig, ze zou wel zien. Of niet.
Religie, geloof was haar niet vreemd,
maar altijd teveel bepaald door vaste voorstellingen,
onleefbare en onnavolgbare dogma's en kerkelijk geharrewar.
Ze vond nieuwe woorden in een mooi boekje van
ziekenhuispastor Marinus van den Berg: Woorden in de stilte.
Ze bleek erg gevoelig voor die woorden, eenvoudige woorden
die stem gaven aan het grote menselijk verlangen
om eindelijk thuis te komen, eeuwig thuis te komen.
Lieve Lineke, ik zou het jou zó gunnen.

Vader en moeder Bos, voor u en voor uw gezin
alsook voor de wijdere kring van familie, vrienden en bekenden
is een nieuwe tijd aangebroken.
Maar in het bijzonder is die nieuwe tijd er voor Jaap en Elsbeth.
Een tijd zonder Lineke, maar toch ook een tijd mét Lineke wordt dat,
omdat zij in jullie hart voor altijd haar plaats zal hebben.
Het is geheel aan jullie om die nieuwe tijd in te vullen.
Maar doe het met overgave: leef, benut je tijd.
Lineke zou niet anders willen.

Herdenking – Coen Bultje

Lieve Lineke, Jaap, Elsbeth.

We zijn hier bij elkaar naar aanleiding van je bewuste keuze je leven waardig te beëindigen. We begrijpen je keuze, hoe moeilijk deze keuze voor ons is.

Een tijdspanne heb ik, medisch organisatorisch gezien, regie mogen voeren. Samen kwamen we tot het besluit, dat iemand anders dit diende over te nemen, daar er een definitieve wending kwam. Aan telkens inleveren komt een limiet en jouw limiet was bereikt.

We leerden elkaar kennen op het Lienward College in Leeuwarden. Gekomen vanuit Breda. Je vader een nieuwe functie bij “de Harmonie”, jij een nieuwe school, nieuwe HBS. Een “jongensklas” bleef over, maar met daarin een leerling van kaliber.

Jouw, jullie, periode in Groningen. HBO, laboratoriumtechniek. Jaap medicijnen, natuurlijk assistent anatomie. Koffiedrinken in je kamer in de Nwe. Boteringstraat. Huwelijk, jullie woning aan de Floresstraat. Je was uiterst sportief, Elsbeth heeft het van geen onbekende.

Ons huwelijk, Hobbemastraat.

We hadden telkens gemeenschappelijke richtingen; in studie, in wonen, in leven.

Samen in Lewenborg. Jaap Chirurgie, ik Interne. Jij Histologie, Joke consultatieburo's. Jullie Elsbeth, wij Leonie.

Hier openbaarde zich voor het eerst je MS, een gemeen loeder van een ziekte.

De jarenlange gemeenschappelijke oudejaarsavonden, van Lewenborg tot Bedum.

In Sneek wisten we jullie te vinden, je wist je -bewonderenswaardig- heel knap te redden.

Verhuizing naar Bedum, na Jaap's aanstelling aan het AZG.

Toen al maakte je voorstellingen van: “.....tot zover en niet verder”. Maar een emotionele grens is in tegenstelling tot een landsgrens rekbaar en plooibaar. Telkens schoof de grens op. Apraxie van ledematen, stoelgebondenheid, catheter. Lineke, het was bewonderenswaardig. Door je gebondenheid aan ruimte, had je in de loop der tijden een kwantitatief klein, maar kwalitatief uiterst vernuftig netwerk opgebouwd. Je wist grote delen van het reilen en zeilen van Bedum. Het was soms komisch, dat je bepaalde “roddels” eerder wist dan ik, hoewel ik in een positie verkeerde sommige dingen snel te weten. Dit netwerk was je kracht, je “telex” naar buiten toe. Maar ook omgekeerd, kenden vele Bedumers jou. De afgelopen dagen hebben ze dit aan Jaap en Elsbeth kenbaar gemaakt.

Ook binnen het gezin bleef je de spil, de regisseuse. Van boekhouding tot inspiratie voor het eten: jij was de spil.

Tijden verstreken, de MS schreed voort, tot het moment komt, waarop je denkt: “Nou is het genoeg”. Dat was het moment, waarop Hans Katerberg op je weg kwam. Spirituele diepte, dimensie, werden aan je besluitvorming toegevoegd.

Ook denken we nu aan Jaap, jouw maatje. Als een van een tandem lijdt, lijdt ook de ander, wel- licht in een andere mate. De laatste jaren, maanden, weken, dagen, uren stond je naast haar. Met een ongelooflijk geduld, maar bovenal liefde deed je dit. Je eigen lijf ontkennend.

Overdag patientenzorg en onderwijs op Academisch nivo, 's avonds en 's nachts patientenzorg prive.

Jaap, we hebben grote bewondering voor je inzet en je menszijn. We zullen dit nimmer vergeten.

Ook denken we nu aan Elsbeth, moeders “sparring-partner”, vaders Benjamina. Een stuk van de verzorging kwam op jou neer. Soms had je dit maar te doen, en je deed dit. Je had hierdoor een andere Atheneum- tijd dan leeftijdgenootjes. Je had er niet om gevraagd, toch deed je het. We vinden dit bewonderenswaardig, we zullen dit nimmer vergeten.

Ook denken we nu aan de naaste kring, zonder anderen achter te stellen, door hun nu niet te benoemen.

Aly, voor jou is een vriendin heengegaan. Daarmede ook een stuk van je levenshoud en levensritme. We weten, hoeveel je van Lineke hield, we weten hoeveel Lineke van jou hield. Dirkje, redster in nood. Zelfs met een gekwetste schouder kon je nog overhemden strijken! We weten, hoeveel je van Lineke hield, we weten hoeveel Lineke van jou hield.

Ook denken we nu aan de ouders en naaste familie. We weten hoeveel u/jullie van Lineke hielden, we weten hoeveel Lineke van u/jullie hield.

Afgelopen vrijdag was het moment. We zijn die dag (en de volgende dagen) in gedachten bij jou en jullie geweest.

Lineke, we zullen zorgen voor Jaap en Elsbeth zoals zij dat wensen.

Het ga je goed, Adieu.

Coen en Joke

Herinnering - Jaap

Ik heb in mijn leven al veel voordrachten gehouden maar dit wordt ongetwijfeld de moeilijkste.

Ik moet samen met u afscheid nemen van Lineke, maar..... ze weet wat ik nu ga zeggen.

Bijna 33 jaar waren wij samen, waarvan bijna 29 jaar getrouwd en helaas 21 jaar met MS.

Als ik emotioneel wordt moet u mij maar even de tijd gunnen om te herstellen en als dat niet lukt zal Hans Katerberg inspringen.

Ik kan mij nog goed herinneren hoe wij elkaar hebben gevonden: Sinterklaas 1971

Lineke was de zwarte piet, blauwe trui, afspraak met Riek

Ik kan mij nog goed herinneren hoe energiek ze was: Sport, werk, huis, muziek

Ik kan mij nog goed herinneren hoe fijn het was: in de Floresstraat

Lineke werkte, ik studeerde en we hadden geen (echte) zorgen

Ik kan mij nog goed herinneren hoe de ziekte zich openbaarde: op Kreta in 1983

Ik kan mij nog goed herinneren hoeveel mijn studie en werk van haar hebben gevergd:

Ik heb haar veel alleen moeten laten, zij heeft ons huis in de Vaargeul geschilderd

Ik kan mij nog goed herinneren hoe ze gevochten heeft tegen de ziekte:

Pillen, electroacupunctuur, haptonomie, Filipijnse genezers, dieëten, steroïden, marihuana

Ik kan mij nog goed herinneren hoe moeilijk het was een besluit te nemen over kinderen

Ik kan mij nog goed herinneren hoe fijn het is dat Elsbeth is gekomen

Ik kan mij nog goed herinneren hoe veel plezier zij samen hebben gehad

Ze wilde zo graag weten hoe het verder met haar zou gaan

Ik kan mij nog goed herinneren hoe gestaag de ziekte haar heeft gesloopt

Ik kan mij natuurlijk nog veel meer herinneren, maar.....

Mijn herinneringen gaan ook terug naar 1978, toen we afscheid namen van mijn vader, hij was toen 51 jaar en mijn moeder 48. In onze ogen waren ze toen oud, maar nu vind ik het jong. Ook mijn moeder bleef toen achter met een tienerdochter. Het grote verschil is echter dat zij zich niet hebben kunnen voorbereiden op een afscheid.

Wij konden dat wèl en hebben dat ook heel bewust gedaan. Dat is een heel langdurig proces geweest en deze dag is daarvan slechts het sluitstuk waarbij we afscheid nemen van het fysieke lichaam dat is uitgeput.

Onze voorbereiding bestond ondermeer uit:

- veel praten, lezen, denken, beslissen en heroverwegen
- terugkijken, fotoboeken bekijken vanaf onze beider geboorte
- foto's maken en inlijsten
- taken overdragen: administratie en de SRV man
- een volleybalwedstrijd van Elsbeth bekijken, ze traint nu 1^e klasse
- weekend Noordwijk aan zee
- deze begrafenis in detail voorbereiden
- vooruitblikken

Bij al die voorbereidingen ben je bewust bezig afscheid te nemen.

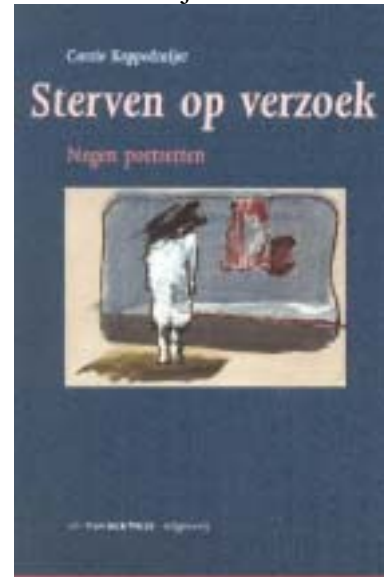
Lineke wil jullie laten weten dat ze de laatste maanden als moeilijk maar ook als mooi heeft ervaren. Ze is er gelukkig op tijd achter gekomen dat ik wel om haar gaf want ik heb dat in al die jaren blijkbaar toch onvoldoende laten blijken, zo was ik niet. Corrie Koppedraijer schrijft in haar boek: *Sterven op verzoek*, dat niet alleen de toenemende afhankelijkheid een zieke doet lijden, maar ook de veranderende band met de partner en kinderen. Ze zegt: Geestelijk

lijden kan ondraaglijk worden als iemand alleen is komen te staan. Nu is dat bij Lineke overigens niet het geval geweest, maar van een normale partnerrelatie kon ook geen sprake meer zijn en dat deed haar veel pijn.

Ik kan overigens iedereen die Lineke haar besluit beter wil begrijpen aanraden om het eerste hoofdstuk uit dit boek te lezen waar een vergelijkbare casus wordt beschreven van een jonge vrouw met MS

Citaat: het ergste was toch: het gevangen zitten in een lichaam waar je niets meer mee kunt.....

Moeilijkste perioden in het jaar waren het voorjaar en mooie winterdagen met ijs, wanneer iedereen er op uit trekt en dingen gaat doen waar ze zelf ook zo van hield. Het laatste uitstapje naar Noordwijk was dan ook erg confronterend omdat het stralend mooi weer was.

Ondanks al die beperkingen heeft Lineke altijd haar opgewektheid en opgeruimdheid weten te bewaren, dat is iets wat ik zeer heb bewonderd want ik zou denk ik gek worden als mijn lichaam steeds meer haperingen ging vertonen. Ze bleef ook de touwtjes stevig in handen houden, soms naar onze mening wel eens te krampachtig en dat heeft ook wel tot botsingen geleid want Elsbeth en ik konden en wilden niet altijd direct aan haar wensen voldoen.

Ik kan mij goed voorstellen dat mensen er moeite mee hebben dat iemand op relatief jonge leeftijd beschikt over haar eigen leven. Ik kan mij echter niet voorstellen dat diezelfde mensen er geen moeite mee hebben om dat leven ingrijpend te verlengen inclusief het bijbehorend lijden. Religieuze overwegingen kunnen hierbij een rol spelen, maar de meeste religies zijn ontstaan in een periode dat de mystiek regeerde over oordeelsvorming en dat de mogelijkheden beperkter en barbaarser waren. Natuurlijk beschikken wij momenteel over veel methoden om lijden te verzachten, maar dat geldt helaas minder voor het soort lijden van Lineke. Haar leven met MS is met hulp van mensen en middelen wel aangenamer geworden, maar de beperkingen zijn gebleven en hebben uiteindelijk geleid tot haar keuze om de grenzen niet verder te verleggen.

Ik wil graag iedereen die op enigerlei wijze heeft bijgedragen aan het veraangenamen van haar leven danken voor de inzet en daarvan enkele persoonlijk noemen:

Thuiszorg Bedum	die haar iedere ochtend de dag fris lieten beginnen
Aly Watermulder	van onschatbare waarde geweest, een echte vriendin
Coen en Joke Bultje	die ook zelf een moeilijke periode doormaakten
Ans, Anneke, Dirkje	onze trouwe hulpen en haar contact met de buitenwereld
Marjon	haar zus, die veel om haar gaf
Mijn Collega's	die me in staat stelden om zoveel mogelijk bij haar te zijn
Hans Katerberg	voor zijn fijne gesprekken
Ouders	die elke woensdag kookten
Elsbeth en Marc	voor de gezelligheid
Dita, Iet en Lucie	die haar trouw bleven bezoeken
Doeko en de andere burens	die haar geregeld van de grond raapten
De huisarts	voor zijn moed om haar wens te vervullen

Tenslotte wil ik graag eindigen met een gedicht van Marinus van den Berg
(Dat zou wel eens emotioneel kunnen worden)

EINDE IS GEEN EINDE

Het einde van jouw leven
is nog niet het einde
van mijn relatie met jou.

Het einde van
jou aan te kunnen raken,
betekent nog niet
dat jij me niet meer raakt.

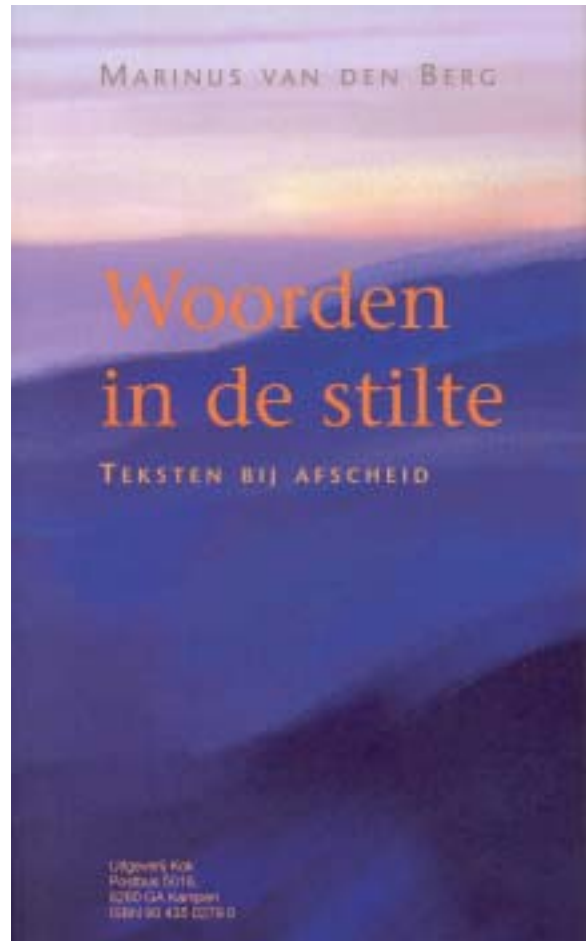
Het einde van het leven
is nog niet het einde van het geleefde,
en het geleden verleden.

Ik ga wel verder,
maar ik ga niet door zonder jou.
Zelfs niet als er
een nieuwe intimiteit groeit.

Jij was mijn eerste liefde,
zo onvergetelijk.

Je blijft in mijn geheugen,
in mijn verhalen.
Ik ben mezelf niet,
ondenkbaar zonder jou.

Ik spreek nog met je
en jij antwoordt me nog.
Al weet ik niet of
jij dat weet.
Maar ik hoop het.
Dat jij ergens nog
een oogje in het
zeil houdt,
zodat ik (met Elsbeth) verder kan.

Uit deze woorden kunt u opmaken dat afscheid nemen eigenlijk niet bestaat want Lineke zal de rest van mijn leven met me mee reizen, wat er ook gebeurt. Ik heb dat ook duidelijk gemerkt bij mijn moeder. Zij is nog steeds, na ruim 25 jaar, onlosmakelijk verbonden met mijn vader.

Daarom willen we nu luisteren naar Marco Borsato.....

Afscheid nemen bestaat niet.